Här fanns förr 80 yrkesfiskare

Av OLA SOLLERMAN

Visst är det något alldeles speciellt med Gnisvärd. Här kan man ännu se de gamla garngårdarna där fiskare som Pauels-Jacu, Ole Nordström och Mårten fiskare jobbade med sina strömmingsgarn. Här står ännu rader av fiskebodar med rariteter som Fälting-Lottes stuga. Fiskarkvinnan Charlotta Gahnström, som visserligen var rädd för landväsen som troll, tomtar och »di sma undar jordi» men som ingen karl slog på fingrarna när det gällde att ge sig ut på fiske.

Men Fälting-Lotte skulle inte ha känt igen sig idag, 60 år efter sin död. Fisket är så gott som utdött. Hennes egen bod har blivit museum. Många bodar är nybyggda och inredda som sommarstugor. De gamla länningarna har bytts ut mot en ny hamn. I dagarna står ännu en ny brygga färdig så att det i hamnen finns plats för över 100 båtar. Men nöjesbåtar. Fälting-Lotte skulle knappast få plats med sin egen gamla männing idag.

Med andra ord: Gnisvärd är som så många andra hamnar på väg att förvandlas från genuint gotländskt fiskeläge till semesterby och fritidshamn. Utveckling, som det heter. Men som Rudolf Hansson, gammal hembygdsvårdare i Tofta, säger:

– Bättre ändå att där finns folk och liv än att läget skall stå öde och bodarna ramla ihop.

De lever än

Men på sätt och vis lever ännu de gamla fiskarna och den gamla miljön vid Gnisvärd. Det kan vi tacka Knut Ekman för. Fiskaren och hamnfogden som på 30-talet gav ut två böcker om sitt Gnisvärd.

Det är han som gör Fälting-Lotte och de andra levande igen. Han berättar om profiler som Lars Eklund, som var en levande sagobok. Och om Jacob Westberg, den siste hamnfogden med domarrätt. Han dog så sent som 1929 men var hamndomare och hamnfogde då hamnrätten ännu fanns kvar under 1870-talet. Då man hade speciella regler och straff om fiskelägets folk inte höll sig i skinnet.

Knut Ekmans berättelser bara stiger i värde. Ännu finns det visserligen toftabor i livet som kan berätta egna minnen från det gamla fiskarlivet i Gnisvärd. Men om någon tid får vi nöja oss enbart med skriftliga skildringar.

Blodiga svärd

Knut Ekmans böcker är både verklighet och saga. Till det senaste får man räkna hans försök att förklara namnet Gnisvärd. Han återger den sägen som berättades ännu av 1800-talets fiskare.

Den säger att gutarna en gång gick i batalj med ett gäng tyska sjörövare som slagit fäste på Karlsö. Efter striden gick de segrande gutarna iland för att vila och gnida sina blodiga svärd blanka i sanden. Platsen där de landade fick heta Gnids-svärd, senare Gnisvärd.

Det är allstså saga. Varifrån namnet Gnisvärd verkligen kommer vet man inte idag även om man gissat på till exempel svärdslipningsstenarnas betydelse.

Däremot kan Knut Ekman ha mera rätt när han gissar att Gnisvärd var en av de mest använda hamnarna på Gotlands västkust under folkvandrings- och vikingatid, alltså för mer än tusen år sen. Några bevis för den saken finns inte även om Knut Ekman liksom professor John Nihlén påtalar mängden av fornminnen i trakten.

I åmynningen

Men nu har en forskare som Ingemar Olsson (Fornvännen 1972) tagit upp Knut Ekmans teorier. Han visar på ån som rinner från numera utdikade Spangmyr och rinner ut strax söder om fiskeläget. En gång borde ån ha varit stor och bred och åmynningen lämplig landningsplats med reven utanför som gott skydd. Han noterar också att fosfatundersökningar vid Gnisvärd gett ganska höga värden just i sänkan med ån. Åns placering stämmer också med Ekman som hört berättas att hamnen förr låg längre söderut än idag.

– Men innan vi kan säga något om Gnisvärd krävs noggrannare undersökningar och tätare fosfatprover, såna som vi gjort i Paviken, kommenterar Per Lundström, gotlänning och chef för Sjöhistoriska muséet. Jag hoppas att vi så småningom skall få tid och möjlighet att närmare undersöka Gnisvärd.

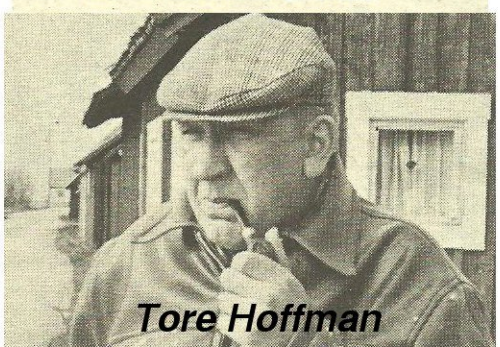

Tore Hoffman

De är "ogudeliga"

Så mycket vet vi alltså inte om Gnisvärds ålder och ursprung. Men vi vet att det åtminstone fanns på 1600-talet. En sägen berättar att drottning Kristina lät skänka fiskeläget till dess fiskare. Frågan är bara hur den rätten fungerade 1693, då landshövding von der Osten ger länsmannen Oluf Lundberg order att hålla ett öga på Gnisvärd. Så här skriver landshövdingen bland annat:

»Såsom förnimmes att den förr wanlige Oordningen wid Gnideswärds hambn och fiskerij mehr tager öfwerhanden, så att man måste befahra det all Guds wälsignelse medelst dhe derwarande ogudeliga Menniskiors Ochristelige wäsende afdrifwer och Fiskerijet som tywärr ögonskenligen sees dagligen förminskes».

Också Knu Ekman berättar om slagsmål i läget, då och då ven både knytnävar och knivar i luften. Men han berättar också om skämt och ofog, tragik och glädje. Om fiskare som aldrig återvände och om Gnisvärds buspojkar som brukade låsa in fiskarhustrurna i en fiskebod och sedan täppa till skorstenen. De stackars kvinnorna var nära att rökas ihjäl innan någon snabbfotas pojke vågade sig fram och låsa upp dörren från utsidan.

Över 80 fiskare

När man läst Ekman »På kryss och läns» och »I storm och stiltje» kan man också föreställa sig det liv och den aktivitet som förekom i gamla Gnisvärd. För 100 år sen fanns här över 80 fiskare och man kan tänka sig vilken rush här var när båtarna kom iland. David Rosvall, förut lärare i Klinte, har berättat hur han i sin ungdom såg den traditionella replöpningen i Gnisvärd. Den 1 april varje år seglade fiskarna i kapp till fiskeplatserna och den som var snabbast tog bästa platsen.

Det skulle inte förvåna om just Knut Ekman låg i täten vid såna tillfällen. Han var inte bara duktig berättare och fiskare utan också en baddare till seglare. Det kan ännu dagens toftabor vittna om.

Foto: Hans Hemlin

Gotlands Tidningar 1973-04-26